

Слюсаренко Н.В., Кузьменко В.В., Кузьменко Ю.В.*

Д.О. ТХОРЖЕВСЬКИЙ – ФУНДАТОР ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено висвітленню основних етапів життя та педагогічної творчості академіка Д.О. Тхоржевського. Показано, що вченим зроблено вагомий внесок у дослідження проблем трудової та професійної підготовки учнівської молоді, підготовки вчителів трудового навчання, національного виховання підростаючого покоління.

Доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН СРСР, дійсний член АПН України, головний редактор фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти» Дмитро Олександрович Тхоржевський – відомий учений у галузі педагогіки і методики трудового навчання, дослідник проблем трудової та професійної підготовки учнівської молоді в системі загальноосвітньої та професійно-технічної освіти, підготовки вчителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України, національного виховання підростаючого покоління.

Народився Дмитро 18 червня 1930 року в м. Києві. Його дитинство було дуже важким, адже довелося пережити й голодомор, й арешт батька, й смерть матері.

У семирічному віці, коли батька вдруге заарештували, він залишився сам на сам зі своєю долею та без даху над головою. Сусіди «сину ворога народу» не допомогли. Через це, а також через шок, у якому перебував маленький хлопчик, він заблукав і ніяк не міг знайти будинок свого хрещеного батька. Унаслідок зазначеного Дмитро переохолодився, отримав двобічну пневмонію, застудив нирки, а решту життя хворів на нефрит. У подальші роки він жив то в бабусі, то в тіток, але був достатньо самостійним, ніколи не плакав.

І ось нове випробування – Велика Вітчизняна війна, окупація Києва, де проживали Діма з бабусею. На початку 1943 року бабуся померла, і як виживав 12-річний хлопчина до звільнення міста, не відомо. Про це він ніколи не розповідав.

Навчався Дмитро завжди тільки «на відмінно». Ще до 1945 року він екстерном закінчив сім класів. А далі треба було вибирати: або відректися від батька – «ворога народу» і продовжувати навчатися у 8 класі, або покинути навчання. Молодий чоловік прийняв рішення не зраджувати батькові. А тому довелося продовжувати навчання у вечірній школі, яку він закінчив із золотою медаллю.

---

* © Слюсаренко Н.В., Кузьменко В.В., Кузьменко Ю.В.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

Своє рішення не зраджувати батькові Дмитру Олександровичу прийшлося деякий час приховувати, а в анкетах зазначати, що батьки померли, коли він був маленьким. Це дозволило продовжити навчання й отримати вищу освіту. Щоправда, не таку, яку хотілося. Хлопець мріяв про навчання в університеті або морському військовому училищі, але відомості про абітурієнтів цих закладів ретельно перевіряли. Тому довелося навчатися в Київському індустріальному технікумі трудових резервів (1948-1952 рр.) та в Київському політехнічному інституті (1950-1955 рр.), де був недобір [5].

Навчання в інституті надало можливість здобути спеціальність «Технологія машинобудування, верстати та інструменти», але вона була не до душі майбутньому доктору педагогічних наук і академіку.

Відчуваючи хист до викладацької діяльності, найкращий студент курсу Дмитро Тхоржевський «вибиває» собі призначення до індустріального технікуму в м. Краматорську Донецької області, де впродовж 1955-1958 років працює викладачем та завідуючим відділенням, зустрічає майбутню дружину Лідію, створює свою сім'ю.

У 1959 році він урешті-решт отримав довідку про реабілітацію батька, а разом із нею і можливість повернутися до м. Києва, де продовжив здобувати освіту в аспірантурі педагогічного інституту (1959-1961 рр.).

Згодом Дмитро Олександрович захистив кандидатську (1963 р.) та докторську (1976 р.) дисертації, був обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР (1985 р.), дійсним членом Академії педагогічних наук України (1994 р.) [3, с. 452].

Протягом багатьох років Д.О. Тхоржевський працював в Київському державному педагогічному інституті імені А.М. Горького (нині Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова). Спочатку був майстром із трудового навчання, згодом – асистентом, доцентом, професором. А з 1977 до 2000 року – завідувачем кафедри трудового навчання і креслення (згодом кафедри методики викладання трудового навчання та креслення). За часів Радянського Союзу на кафедрі виконувалися дослідження на замовлення багатьох авторитетних наукових установ: Інституту трудового навчання (м. Москва), Інституту професійної педагогіки АПН СРСР (м. Казань), Всесоюзного науково-дослідного інституту професійно-технічної освіти СРСР (м. Санкт-Петербург), а також здійснювалося підвищення кваліфікації викладачів кафедр трудового навчання вищих педагогічних навчальних закладів країни.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

У 1995 році з його ініціативи та під безпосереднім керівництвом в Україні започатковано видання фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти». Як головний редактор, Дмитро Олександрович доклав чимало зусиль, щоб видання стало дійсно корисним та цікавим і для вчителів трудового навчання, і для науковців.

Академік Д.О. Тхоржевський упродовж багатьох років був незмінною головою Науково-методичної комісії з трудового навчання Міністерства освіти і науки України. Створив лабораторію для вирішення проблем трудового виховання і виробничого навчання Педагогічного товариства України і підготував 10 збірників, у яких описано досвід підготовки вчителів трудового навчання.

Дмитро Олександрович багато разів приїжджав на Херсонщину. Він допомагав своєму колезі – професору О.І. Гедвілло розбудовувати загальнотехнічний факультет Херсонського державного педагогічного інституту (нині Херсонський державний університет), брав участь у численних науково-методичних конференціях і семінарах, редагував статті херсонських дописувачів журналу «Трудова підготовка в закладах освіти», читав лекції студентам, виступав перед учителями. Усі педагоги, аспіранти і студенти, яким пощастило спілкуватися з ученим, із сердечним теплом згадують ці зустрічі.

У науковому доробку вченого понад 350 публікацій, серед яких: більше 50 книжок, у т.ч. 11 монографій [3, с. 452].

За його підручниками й нині навчаються в педагогічних інститутах майбутні вчителі трудового виховання в Україні, Росії, Молдові, Киргизстані.

Серед праць науковця знаходимо також посібники з трудового навчання, наукові статті, присвячені висвітленню проблем трудового виховання, професійного становлення підростаючого покоління, підготовки вчителів трудового навчання та обґрунтуванню шляхів їх подолання. Це, насамперед, такі праці: «Дидактика трудового навчання», «Система трудового навчання», «Методика трудового і професійного навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін», «Методика трудового та професійного навчання» та ін.

Особливе місце у творчій спадщині вченого посідають методичні роботи, значну кількість яких можна знайти, наприклад, на сторінках фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти». У них педагоги можуть знайти відповіді на запитання щодо того, як треба організувати трудову підготовку учнів задля більш ефективного набуття необхідних знань, умінь і навичок [4].

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

У наукових працях Дмитра Олександровича йдеться і про необхідність політехнічної освіти, належної підготовки вчителів трудового навчання, шляхи розбудови трудової підготовки учнів, обґрунтовується її зміст та умови здійснення.

Зокрема, він вважав, що завдання політехнічної освіти полягає в тому, щоб випускники загальноосвітньої школи усвідомлювали необхідність вибору певної професії і в той же час були «готовими змінити її або підвищувати свою кваліфікацію під впливом науково-технічного прогресу» [8, с. 66, 67]. Науковець зробив висновок, що політехнічне навчання має бути обов'язковим для всіх.

Праця вченого «Практичні заняття в навчальних майстернях як засіб політехнічного навчання», другий розділ якої присвячено методиці здійснення принципу політехнічного навчання на практичних заняттях у майстернях, стала однією з перших ґрунтовних робіт такого плану в Україні [9].

У доробку вченого чимало праць, присвячених організації належної підготовки вчителів названого фаху. Особливе значення мають монографії за редакцією Дмитра Олександровича «Актуальные проблемы подготовки учителя общетехнических дисциплин» та «Удосконалення підготовки вчителя загально-технічних дисциплін», а також низка його статей, опублікованих у журналі «Трудова підготовка в закладах освіти» («Концепція педагогічної освіти та підготовки вчителя трудового навчання», «Про навчальний план з підготовки вчителя трудового навчання», «Про підготовку вчителів трудового навчання», «Про ступеневу підготовку вчителя трудового навчання», «Яким бути вчителю трудового навчання» та ін.). У цих роботах йдеться про напрями вдосконалення підготовки вчителя загальнотехнічних дисциплін і трудового навчання, вирішуються пов'язані з цим актуальні проблеми.

Наприклад, автори монографії «Удосконалення підготовки вчителя загальнотехнічних дисциплін» наголошують, що, розглядаючи особливості вивчення студентами системи трудового навчання, слід керуватися міжпредметним підходом. На їхню думку, це обумовлене, зокрема, тим, що дане питання «не є виключно прерогативою спецкурсу «Система трудового виховання школярів», а має носити своєрідний наскрізний характер, активно використовуватися при викладанні окремих методик, педагогіки, історії педагогіки, психології та інших предметів» [1, с. 185].

У підручнику «Методика трудового та професійного навчання» визначено перелік умов, за яких буде ефективним трудове виховання учнів. Такими умовами науковець вважав:

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

посильність праці, усвідомлення її важливості, творчий характер, суспільно корисну спрямованість і колективність. При цьому посильність праці науковець розглядав у двох аспектах: розумовому й фізичному, адже тільки ті завдання, які враховують і розумові, і фізичні можливості учнів, «стимулюють їх до застосування набутих знань і вмінь, до творчих пошуків, спонукають до подолання труднощів, сприяють гартуванню волі» [8, с. 127].

Лише за таких умов, на думку Д.О. Тхоржевського, можна реалізувати основні функції трудового навчання:

- ознайомлення учнів з основами виробництва;
- ознайомлення учнів із людською діяльністю;
- формування якостей особистості відповідно до вимог суспільства;
- забезпечення індивідуального підходу до учнів для розвитку їхніх здібностей [там само, с. 30-32].

Названі функції, як доводить учений, можна успішно виконати у процесі трудового навчання, оскільки цей навчальний предмет має досить специфічний зміст. Завдяки останньому в учнів можна сформувати адекватні уявлення про навколишнє середовище та сучасне виробництво, допомогти їм у професійному самовизначенні, підготувати до майбутньої практичної діяльності, сформувати відповідні якості особистості, забезпечити індивідуальний підхід у розвитку особистісного творчого потенціалу до майбутньої практичної діяльності у сфері виробництва [8, с. 33]. Тобто Д.О. Тхоржевський зосереджував увагу на тому, що трудове навчання сприяє психологічній та практичній підготовці школярів до праці, допомагає їм правильно і свідомо обрати майбутню професію.

У той самий час він звертав увагу на те, що «цей шкільний предмет дуже багато втратив за останні роки. Це пов'язано з багатьма аспектами, серед яких занедбання шкільних майстерень, відсутність матеріально-технічного оснащення, руйнування системи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, відплив найдосвідченіших педагогічних кадрів» [2, с. 185]. Це сталося через те, що в сучасному суспільстві спостерігається зміна трудової орієнтації та девальвація поняття доброчесної праці [7].

Саме тому науковець вдається до пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася, та пропонує звернутися до національних традицій трудового виховання. Результатом такої роботи став висновок ученого про те, що «можливості трудового навчання в прилученні школярів до надбань національної культури є широкими і своєрідними, бо воно є тим рідкісним предметом, який

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

перекидає місток між матеріальною і духовною культурою суспільства» [2, с. 186], а також його роботи (у співавторстві): «Виховання національної свідомості в школярів», «Прилучення учнів до національної культури у процесі трудового навчання», «Теоретичні засади виховання національної самосвідомості» та ін.

Д.О. Тхоржевський писав, що «кожна людина повинна відчувати духовний комфорт, «вписатись» у реалії життя, відчувати себе органічною складовою суспільства і навколишнього середовища». Він також зазначав: «Найбільш просто та надійно досягти цього в наших умовах – пізнати і сприйняти себе як частину своєї нації» [6, с. 29].

Невід'ємною частиною своєї нації відчував себе й Дмитро Олександрович, який присвятив усе своє життя служінню рідному народові. А робив він це шляхом самовідданої праці на науково-педагогічній ниві. Діяльність ученого відзначена почесними званнями «Відмінник освіти СРСР», «Відмінник освіти УРСР», «Заслужений працівник освіти України», «Відмінник освіти України» та ін.

На жаль, він не завершив розпочату роботу. Життєвий шлях та педагогічна творчість академіка Дмитра Олександровича Тхоржевського обірвалися 10 січня 2002 року.

Утім його справу підхопили учні – близько десяти докторів наук, понад п'ятдесят кандидатів наук, тисячі студентів. Серед них відомі вітчизняні вчені: д.п.н., професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України В.К. Сидоренко, д.п.н., професор В.В. Борисов, д.п.н., професор А.В. Вихрущ, д.п.н., професор В.В. Кузьменко, д.п.н., професор В.В. Стешенко та ін. Усі вони пишуться своїм Учителем.

Література:

1. Бобилева Я. В. Особливості підготовки вчителя трудового навчання в працях Д. О. Тхоржевського / Я. В. Бобилева // Збірник наукових праць. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – Чернігів, 2009. – Вип. 67. – С. 184-189. (Серія: Педагогічні науки).
2. Гедвілло О. І. Д. О. Тхоржевський – фундатор трудового навчання на Україні / О. І. Гедвілло, В. С. Блах // Збірник наукових праць. Педагогічні науки / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2005. – Вип. 40. – С. 183-186.
3. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Пед. думка, 2001. – 516 с.
4. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця XIX – XX століття: монографія / Н. В. Слюсаренко. – Херсон: РІПО, 2009. – 456 с.

5. Тхоржевский Дмитрий Александрович [Електронный ресурс]. – Режим доступа: http://zn.ua/SOCIETY/dmitriy_thorzhevskiy_chelovek_kotoryi_sdelal_bolshe_chem_bylo_vozmozhno-27593.html. – Загол. с экрана.
6. Тхоржевський Д. О. Виховання національної самосвідомості учнів – невідкладне завдання загальноосвітньої школи / Дмитро Тхоржевський // Шлях освіти. – 2003. – № 2. – С. 28-30.
7. Тхоржевський Д. О. Виховання національної свідомості в школярів / Д. О. Тхоржевський, Р. О. Захарченко. – К.: Україна-Віта, 1996. – 168 с.
8. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання: підручник: в 3 ч. / Д. О. Тхоржевський. – К.: ДІНІТ, 2000. – Ч. І: Теорія трудового навчання. – 248 с.
9. Шиманович І. О. Методика політехнічної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ століття): методичні рекомендації / І. О. Шиманович. – Херсон: РІПО, 2011. – 94 с.

Сав'юк А.М.*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХ СТ.)

У статті представлені та проаналізовані основні напрями просвітницької діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України в кінці ХІХ – першій чверті ХХ століття. Наведені приклади жіночих ініціатив з метою просвітницької діяльності.

Освітня політика, яка склалася на Півдні України в кінці ХІХ століття, вимагала серйозного реформування. Держава не була зацікавлена в наданні громадянам України безперешкодних можливостей отримувати освіту. Для покращення ситуації українська інтелігенція, займаючись просвітницькою діяльністю, вдалася до створення товариств грамотності різного спрявання. В архівних документах можна знайти докази існування наступних просвітницьких об'єднань в Україні: народні університети, народні будинки, громадські зібрання, клуби, публічні бібліотеки й читальні, церковні бібліотеки, товариства з видання та поширення книг, товариства самоосвіти, товариства поширення освіти в народі, товариство любителів соціальних знань, товариство поширення технічних, духовних знань, інші. Серед цих об'єднань належне місце займають жіночі громадські організації.

Жіночі громадські організації, які діяли на Півдні України в кінці ХІХ – в першій чверті ХХ століття, переймалися духом демократичних поглядів і виступали з критикою існуючої

---

* © Сав'юк А.М.